

РЕПУБЛИЧКИ ЦЕНТАР ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ РАТА,
РАТНИХ ЗЛОЧИНА И ТРАЖЕЊЕ НЕСТАЛИХ ЛИЦА

**КРИЗА У ГАЗИ И ПОНОВНА ПОЈАВА
АНТИСЕМИТИЗМА У БИХ**

**THE GAZA CRISIS AND THE RE-EMERGENCE
OF BOSNIAN ANTISEMITISM**

31. октобар 2023.

РЕПУБЛИЧКИ ЦЕНТАР ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ РАТА,
РАТНИХ ЗЛОЧИНА И ТРАЖЕЊЕ НЕСТАЛИХ ЛИЦА

КРИЗА У ГАЗИ И ПОНОВНА ПОЈАВА
АНТИСЕМИТИЗМА У БИХ

THE GAZA CRISIS AND THE
RE- EMERGENCE
OF BOSNIAN ANTISEMITISM

31. октобар 2023.

КРИЗА У ГАЗИ И ПОНОВНА ПОЈАВА АНТИСЕМИТИЗМА У БИХ

31. октобар 2023.

Сажетак: Сарајевске политичке институције и медији традиционално покушавају да прикрију латентну поруку антисемитизма који је историјски присутан у босанском муслиманском друштву. Хамасов напад на Израел и насиље у Гази које је услиједило отежали су то настојање јер је постало немогуће прикрити спонтане јавне изливе антиизраелских и антисемитских ставова.

Историјски контекст

За вријеме Холокауста десетковано је преко деведесет посто јеврејске заједнице у Босни и Херцеговини. Муслиманска и хрватска заједница у Сарајеву дочекала је улазак нацистичких јединица у Сарајево са одушевљењем, а када је „коначно рјешење“ почело да се спроводи у Босни „бројни припадници сарајевске владајуће елите окретали су главу на другу страну док су Јевреји били силом одвођени из града”.¹ До августа 1942. године, јеврејска заједница у Сарајеву је у суштини престала да постоји, а градске сефардске и ашкенаске синагоге биле су или уништене или неповратно оштећене.²

Већина босанске муслиманске елите са заносом се придружила квислиншкој „Независној Држави Хрватској“ Анте Павелића (НДХ). На примјер, водећи политички вођа босанских муслимана тог времена Џафер Куленовић постао је потпредсједник Владе НДХ. Фехим Спахо, поглавар муслиманске вјерске заједнице у Босни и Херцеговини у вријеме избијања Другог свјетског рата, такође је био проушташки оријентисан, а бројни други босанскохерцеговачки муслимански политички, вјерски, интелектуални и привредни челници придружили су се Хитлеровим настојањима да наметне „нови свјетски поредак” на Балкану.³

Невјероватна је чињеница да у антифашистичком покрету отпора у Босни и Херцеговини током Другог свјетског рата босански муслимани нису играли готово никакву улогу. Почетком 1942. године командант југословенских партизана Јосип Броз Тито тврдио је да преко 95% партизанске војске чине Срби.⁴ У мају и јуну 1943. године, током епске битке на Сутјесци, на граници између Босне, Херцеговине и Црне Горе, од 22.148 партизана, 11.851 су били Срби, а 5.220 Хрвати. Муслимана је било свега 866 (тј. мање од четири процента партизанских снага). Тито је још и у мају 1944. године јавно истакнуо да муслимани чине само 2,5% партизанских снага, упркос

¹ Видјети Emily Greble, *Sarajevo, 1941-45: Muslims, Christians and Jews in Hitler's Europe* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2011), 112.

² Према Harriet Pass Freidenreich; видјети *The Jews of Yugoslavia* (Philadelphia, PA: The Jewish Publication Society of America, 1979), 191-96.

³ Видјети, на примјер, David Motadel, *Islam and Nazi Germany's War* (Cambridge, MA: Belknap/Harvard University Press, 2014), посебно поглавље 5; и Jozo Tomasevic, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and Collaboration* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2001), 490-491.

⁴ Према Адилу Зулфикарпашићу; видјети „Пут у Фочу”, на адреси: <https://akos.ba/adil-zulfikarpasic-put-u-focu/>, страница посјећена 26. августа 2020. у 10.40 EST.

чињеници да је Босна и Херцеговина била средиште партизанског покрета.⁵ Како наводи један академски стручњак за тај историјски период, „у већини крајева муслимани су били у редовима усташа или у служби окупационих снага“.⁶

Умјесто да се придруже антифашистичком отпору у окупираној Југославији, многи босански муслимани радије су се придруживали нацистима. Године 1943, Адолф Хитлер и Хајнрих Химлер дали су сагласност на формирање прве неаријевске СС јединице, такозване „Ханцар дивизије“, састављене од преко 17.000 добровољаца из реда босанских муслимана.

Новембра 1942. године, пронацистичка босанска муслиманска елита (укључујући тадашњег градоначелника Сарајева Мустафу Софтића) написала је *Меморандум 'Народног комитета' од 1. новембра 1942. његовој екселенцији Адолфу Хитлеру, фиреру њемачког народа*, у ком од Хитлера траже да Босна постане засебна јединица у оквиру Трећег Рајха под директном контролом управе коју би поставио Хитлер лично.⁷ У Меморандуму, који почиње са „Фиреру наш!“, позивају на присилно протјеривање и пресељење Хрвата и Срба са територија за које се тврдило да су муслиманске. Аутори, даље, тврде:

„Нико, ниједна етничка група, ниједно племе, а исто тако ниједан народ у читавој Европи није са више привржености осјетио и разумио Ваш гигантски покрет за успостављање новог поретка у Европи, као ми Босанци, босански муслимани. Ми смо у начелима Вашег покрета, националсоцијализма, осјетили да он једини доноси правду, ред и мир у Европу, која је затрована и упропашћена демократизмом.“⁸

Запањујуће је да се аутор Меморандума даље жали да водећи усташки званичници у Сарајеву поткопавају Хитлерове директиве тако што припадницима сарајевске јеврејске заједнице дозвољавају да пређу у католичанство. Како се каже у Меморандуму, тај службеник је „изиграо Ваше намјере и одредбе по питању Јевреја и почео је одмах да бројне Јевреје у Босни, нарочито у Сарајеву, гдје их има веома бројних и веома богатих, прима у католичку цркву. **Тиме је покушао да их заштити од онога до чега је, након побједи и освајања ове земље, морало доћи**“.⁹

У сличном тону, главни имам Ханцар дивизије Хусеин еф. Ђозо (ког је један научник назвао „најугицајнијим исламским мислиоцем у Босни до његове смрти 1982. године“) изразио је своју оданост Трећем Рајху у писму Хајнриху Химлеру, рекавши рајхсфиреру: „Спремни смо да положимо своје животе у борби за великог вођу Адолфа Хитлера и Нову Европу“.¹⁰ У свом чланку „Задаци есесовца“, Ђозо пише да су „под

⁵ Како наводи Sabrina Ramet; видјети *The Three Yugoslavias: State-Building and Legitimation, 1918-2005* (Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press, 2006), 153. У свом раду о југословенском отпору Matteo Milazzo, слично томе, закључује да су „партизани ... били претежно српски покрет све до дубоко у 1943. године“. Видјети Milazzo, *The Chetnik Movement & the Yugoslav Resistance* (Baltimore, MD: John Hopkins University Press, 1975), 186.

⁶ Видјети Paul J. Shoup, *Communism and the Yugoslav National Question* (New York: Columbia University Press, 1968), 68.

⁷ Пун текст „Меморандума“ видјети у: Реџић, *Муслиманско аутономиство и 13. СС дивизија* (Сарајево: Свјетлост, 1987), 71-79.

⁸ Како наводи Адиса Бусулаџић, „Моја породица и историјски ревизионизам Марка Атила Хоаре“ *Prometej.ba*, 1. август 2019, на адреси: [Prometej](http://Prometej.ba), страница посјећена 28. маја 2021. у 10:52 EST.

⁹ Бусулаџић, „Моја породица и историјски ревизионизам Марка Атиле Хоаре“, *op. cit.* Курзив додат.

¹⁰ Видјети Армина Омерика, “The Role of Islam in the Academic Discourses on the National Identity of Muslims in Bosnia and Herzegovina, 1950-1980,” *Islam and Muslim Societies* 2 (2006), 365.

именом демократије, Јевреји и масони одиграли кључну улогу у [европском] политичком и духовном животу ... Неће бити лако ослободити Европу од ових непријатеља, али есесовац ће ... изградити бољу будућност за Европу”.¹¹

Други водећи профашистички босански муслимански интелектуалац током Другог свјетског рата био је Мустафа Бусулачић, предсједник организације „Млади муслимани“, групе исламистичких екстремиста међу чијим присташама је био и млади Алија Изетбеговић. Бусулачић је био истакнути босански исламски интелектуалац и антисемита; у једном свом тексту, Бусулачић ламентира над чињеницом да су се „код нас људи борили против Жидова и њихових шпекулација, против њихових превара и изабљивања. Њих је нестало из чаршије, али је у чаршији остао жидовски дух шпекулације, подваљивања, набијања цијена и лихварења у толикој мјери да поквареност становитих трговаца, без обзира на вјеру, засјењује рад несталих Жидова”.

Занимљиво је да су у Европи 21. вијека школе и улице у Сарајеву назване по Ђози и Бусулачићу у њихову част.¹²

Упркос овом историјском контексту, у ревизионистичким освртима постоји настојање да се прикаже да су се босанске муслиманске елите током Другог свјетског рата храбро супротставиле нацистичкој и усташкој политици у Босни и Херцеговини.¹³ Међутим, ти покушаји почивају на неискреном тумачењу такозваних „муслиманских резолуција“ које су саставиле различите муслиманске елите у различитим градовима широм БиХ 1941. године. Тако се у једном случају тврди да су резолуције биле „рана манифестација муслиманске опозиције усташком режиму“,¹⁴ док истовремено натписи у средствима информисања о скуповима показују нешто сасвим друго. На примјер, састанак на којем је Ел Хидаје (удружење муслиманских клерика) у Сарајеву у августу 1941. издало „Резолуцију“ почео је изјавом лојалности Анти Павелићу и НДХ;

„Имамо част поздравити Вас као Поглавника наше младе и миле Независне Државе Хрватске, који у сваком правцу има пуно разумијевање за потребе наше Исламске вјерске заједнице. Изражавајући нашу захвалност и оданост остајемо, За Дом спремни!”¹⁵

„За дом спремни!” је хрватски фашистички поздрав еквивалентан поздраву „Sieg Heil”. Данас га користе неофашисти и сматра се подстицањем на мржњу.

Далеко од тога да је била „манифестација муслиманског супротстављања усташком режиму“, намјера резолуције Ел Хидаје била је, заправо, да се НДХ прошири: њом су усташке власти позване да у оквиру граница НДХ уврсте и Новопазарски санџак. Штавише, у резолуцији Ел Хидаје нема ни ријечи о прогону Срба, Јевреја и Рома у НДХ; напротив, позивајући на равноправност католицизма и ислама у НДХ, у

¹¹ Како наводи George Lephre, *Himmler's Bosnian Division: The Waffen SS Handschar Division, 1943-1945* (Atglen, PA: Schiffer Publishing, 1997), 79.

¹² Видјети “Israel Protests Naming of School After Nazi Collaborator,” *The Times of Israel*, 8 November 2017, на адреси: [Israel protests Bosnian school named for Muslim Nazi collaborator - The Times of Israel](https://www.timesofisrael.com/israel-protests-bosnian-school-named-for-muslim-nazi-collaborator/), страница посјећена 27. октобра 2023. у 11.18 EST.

¹³ Видјети, на примјер, *The Muslim Resolutions: Bosniak Responses to World War Two Atrocities in Bosnia and Herzegovina*, Хикмет Карчић, Ферид Даутовић и Ермин Синановић, уредници. (Сарајево / Вирџинија: Центар за ислам у савременом свијету / Институт за исламску традицију Бошњака, 2021).

¹⁴ *Ibid.*, 147.

¹⁵ Видјети Тарик Хаверић, „Муслимански резолуционари”, на [Muslimanski rezolucionari – Tarik Haveric \(tarikhaveric.com\)](http://tarikhaveric.com)

резолуцији Ел Хидаје нема помена права православне, јеврејске или протестантске заједнице у БиХ.

Друге „муслиманске резолуције“ такође су биле контрадикторне на многе друге начине; на примјер, међу потписницима Сарајевске резолуције били су нико други до поменути СС официр / имам Хусеин Ђозо и градоначелник Сарајева Мустафа Софтић, један од аутора поменутог Меморандума Адолфу Хитлеру. Како се каже у једној анализи „Сарајевске резолуције“:

„ ... не може се занемарити да је претходних мјесеци већина потписника подржала њемачку и усташку агенду. Иако сада држе слово против вјерске нетолеранције, дванаест људи је такође потписало антисемитску петицију „Зауставите Јевреје“ у марту 1941. године ... Већина политичара била је на положају у судовима или бирократији НДХ ... многи су се окористили од дискриминаторног програма [усташког] режима, посебно од експропријације имовине. Свега је шачица критиковала, а камоли се бунила против дискриминације и депортације Јевреја.“¹⁶

И друге „резолуције“ се тешко могу сматрати „чином отпора“. „Приједорска резолуција“ је углавном литанија притужби на чињеницу да власти НДХ у том граду не запошљавају довољно муслимана. У „Зеничкој резолуцији“ изражава се протест против чињенице да су Роми муслимани прогањани од стране режима НДХ; али не и против прогона Рома немуслимана. У седам „резолуција“ којима се наводно протестује против прогона Срба и Јевреја, ови потоњи помињу се само у једној (Бањалучка резолуција), и то само у контексту неправедне расподјеле њихове одузете имовине људима „који немају никаквих посебних заслуга за државу Хрватску“.

Након 1945. године, побједа комуниста у Југославији отјерала је ове антисемитске ставове босанских муслимана у илегалу или ван земље (многи колаборационисти фашиста из реда босанских муслимана, на примјер, побјегли су у Сирију). Ипак, појава исламистичког покрета Алије Изетбеговића почетком 1990-их година омогућила је да ова скривена струја расположења босанских муслимана поново изађе на површину у босанскохерцеговачком друштву и политици.

Бошњачки антисемитизам након Изетбеговићевог исламистичког препорода:

Након што је исламистички политички покрет Алије Изетбеговића дошао на власт у Босни и Херцеговини, било је неизбежно да се латентне струје антисемитизма у босанскохерцеговачком друштву поново појаве. Од 1990-их, антисемитски напади пропагирани од стране екстремних муслиманских клерика и сличних екстремистичких медијских личности постају све чешћи и видљивији.

У периоду након 1995. године, сарајевска џамија краља Фахда, некада описивана као „кошница активности Ал-каиде“, постала је епицентар босанског исламистичког екстремистичког покрета. Њемачки новинар који је посјетио ову џамију пише о хутби

¹⁶ Видјети Greble, *Sarajevo, 1941-45: Muslims, Christians and Jews in Hitler's Europe*, op. cit., 126-127.

(проповиједи) коју је одржао главни имам џамије, један од Изетбеговићевих ратних команџа, Незим Халиловић-Мудерис:¹⁷

Уништење Израела најављује се бујицом ријечи. „Ционистички терористи“, грми имам са застакљеног минбера у дну џамије. „Животиње у људском облику“ претвориле су појас Газе у „концентрациони логор“, а то означава „почетак краја“ јеврејске псеудо-државе. Више од 4.000 вјерника слуша вјерску службу у џамији краља Фада, названој по покојном монарху Саудијске Арабије, краљу Фаду Бин Абд ал-Асису ал Сауду. Жене сједе одвојено, заклоњене у лијевом крилу зграде. То је дан хутбе, велике проповиједи која се одржава петком, а град у ком је имам предвидио смрт Израела налази се на неких 2.000 километара (1.240 миља) сјеверозападно од Газе. То је град у срцу Европе: Сарајево.¹⁸

Његова антисемитска клеветања нису биле необичајена међу босанским муслиманским клерикима у то вријеме. У сличном тону, Мухарем Штулановић, декан Исламско-педагошког факултета у Бихаћу, промовише сљедеће ставове:

„Постоје три важна вањскополитичка фактора која играју улогу у креирању будућности - Америка, Јевреји и Шити. Што се тиче Америке, све је познато. То је један од главних непријатеља муслимана и ислама у свијету. Даље, Јевреји су непријатељи ислама и то број један. И неће доћи Судњи дан, то је у вјеродостојном хадису и то је истина, док их муслимани потпуно не побиједу. Неће наступити Судњи дан, завршетак овог свијета, док муслимани не поведу свеопшти бој против Јевреја, па ће у тој бици Јевреји бити толико поражени да ће их муслимани побити. Они ће се тако разбјежати да ће се крити за свако дрво и за сваки камен. И свако дрво и сваки камен ће говорити: `О, Муслиме, Робе Божији, ево га Јевреј, сакрио се иза мене, дођи па га убиј`“.¹⁹

Можда најгласније антисемитско гласило у Босни и Херцеговини у послеријатном периоду био је часопис *Saff*, који су издавали бивши припадници јединице босанске Ал-каиде, одреда Ел-Муцахеџин, који је био у саставу армије босанских муслимана. Током постдејтонског периода, *Saff* је објављивао чланке у којима је тврдио да су „фашизам = педерлук“,²⁰ „педерлук = тероризам“ и „педери су очеви педофила“.^{21,22}

¹⁷ Како се каже у документарном филму PBS *Frontline-a* „Son of Al Qaeda“ (Син Ал-каиде), на адреси: <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/khadr/family/cron.html>, страница посјећена 15. јануара 2015. у 10.02 EST.

¹⁸ Видјети Маур, „The Prophet’s Fifth Column: Islamists Gain Ground in Sarajevo,” *Der Spiegel* (Хмабург), 25. фебруар 2009. Треба истаћи да Халиловић-Мудерис није неки маргинални, изоловани екстремиста. На званичној интернет страници Исламске заједнице Босне и Херцеговине, www.rijaset.ba, налази се листа хутбе (проповиједи) разних исламских клерика у земљи. Халиловићу-Мудерису указана је част стављањем на прво мјесто листе имама, иако тиме није испоштован абecedни ред. Видјети http://www.rijaset.ba/index.php?option=com_content&view=categories&id=11&Itemid=602, страница посјећена 29. новембра 2014. у 11.05 EST.

¹⁹ Видјети Штулановићево обраћање како је наведено у „Исламска заједница је све осим Ријасета“, *БХ дани* 647 (Сарајево), 6. новембар 2009, на адреси: <https://www.bhdani.ba/portal/clanak/647/arhiva/islamska-zajednica-je-sve-osim-rijaset>-, страница посјећена 7. новембра 2016. у 22.32 EST

²⁰ Видјети Фатмир Алиспахић, „Баук педерлука . . . “ *Saff* (Зеница), 16. јуни 2012, на адреси: http://www.Saff.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=2365:bauk-pederluka-kruj&catid=49:kolumna&Itemid=82, страница посјећена 26. јуна 2012. у 10.42 EST.

²¹ Фатмир Алиспахић, „Сарајевски педеристан“, *Saff* (Зеница), 15. фебруар 2014, на адреси: <http://saff.ba/sarajevski-pederistan/#.VEkPNVeOqSo>, страница посјећена 24. октобра 2014. у 10.24 EST.

²² Фатмир Алиспахић, „Педери су очеви педофила“, у збирци радова, *40 изабраних колумни из Saffa 2003-2013* (Тузла: Батва, 2013), 85-89.

Типични ставови и аргументација које се могу наћи у *Saff* су слједећи:

„Американцима су важни педери, а не муслимани, јер педере нико не смије да бије, а муслимане бије и сама Америка... нацисти, ционисти и педери су прави мајстори да од себе направе жртву кад их нико не дира. Тако је Хитлер запалио Рајхстаг па оптужио Јевреје. Тако су ционисти приредили 11. септембар, па оптужили муслимане. Тако педери почесто изударају сами себе, па оптуже друге... Не заборавимо, педеризам је тоталитарна идеологија, спремна на манипулацију, на корупцију, лаж и насиље, а тиме спремна и на тероризам као облик борбе за наметање свога погледа на свијет.“²³

Уредници *Saff* -а често помињу „терористичку државу Израел“ и промовишу бројне облике порицања холокауста. Један од најистакнутијих *Saff*-ових колумниста, Фатмир Алиспахић, осудио је чињеницу да се у Босни не могу добити наводне „западњачке студије“ у којима би читаоци могли сазнати да у послеријатној Европи нису пронађене значајније количине пепела, док би се „од шест милиона кремираних Јевреја створило бар једно брдо шљаке“. Алиспахић такође сматра да је у тим студијама показано да је тек 300.000 Јевреја страдало током Другог свјетског рата, и то од посљедица тифуса. Алиспахић, даље, каже да „Јевреји преко медијске индустрије холокауста, а поглавито филма, држе Свијет у обмани о своме страдалништву, како би аболирали ционистички империјализам и злочине“.^{24,25}

Уредници *Saff*-а такође често покушавају да успоставе везе између ционизма и покрета за права хомосексуалаца. Наведени Алиспахић, на примјер, аутор је чланка „Педеризам - рат против бога и човјека“, у ком поставља питање: „Да ли се ради о завјереничком плану за смањење становништва на планети, или о ционистичком пројекту који иде за глобалним уништавањем културе породице, како би сачувана јеврејска породица остала упориште новим владарима свијета?“²⁶

Ова гледишта нису тврдње изолованих лудака у друштву босанских муслимана, него се чини да су општеприхваћена. Организација која се назива „Конгрес Бошњака Сјеверне Америке“ прогласила је Фатмира Алиспахића 2004. године за „личност године“.²⁷ Алиспахић је и члан савјета „међународног експертског тима“ за такозвани „Институт за истраживање геноцида, Канада“.²⁸ Треба напоменути да је један од суоснивача „Конгреса Бошњака Сјеверне Америке“ човјек по имену Џеф Куленовић, унук Џафера Куленовића, поменутог потпредсједника Владе Независне Државе Хрватске, у којој су

²³ Алиспахић, „Сарајевски педеристан“, *op. cit.*

²⁴ Видјети Алиспахићеву колумну, „Маркетинг трагедије“ у *40 изабраних колумни из Saffa 2003-2013*, *op. cit.* 25-28.

²⁵ Видјети, на примјер, Абдусамед Насуф Бушатлић, „Свеопћи рат против Муслимана и Ислама“, *Saff (Зеница)*, 13. мај 2013, на адреси: <http://www.Saff.ba/kolumne/6-hoce-li-21-stoljece-biti-obiljezeno-stradanjem-ili-pobjedom-Muslimana>, страница посјећена 27. октобра 2013 у 9.52 EST.

²⁶ Видјети Алиспаховићеву колумну „Педеризам: Рат против Бога и Човјека“, 30. јули 2011, на страници <http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=42958>, страница посјећена 21. марта 2016 у 16.18 EST.

²⁷ Интервју са Куленовићем налази се на усташкој интернет страници *Домољуб*, на адреси <http://domoljub.jimdo.com/naslovnica/d%C5%BEaferbeg-kulenovi%C4%87/>, страница посјећена 19. новембра 2015. у 14.35 EST.

²⁸ Видјети листу чланова међународног експертског тима вијећа Института за истраживање геноцида, Канада, на адреси: http://instituteforgenocide.org/?page_id=74. Страница посјећена 15. маја 2016. у 16:21 EST.

истријебљене стотине хиљаде Срба, Јевреја и Рома. Индикативно за политичке и историјске ставове појединаца који промовишу ову ствар, млађи Куленовић у интервјуу за неофашистички сајт *Домољуб* тврди да ће поступати баш као и његов дјед.²⁹

Тренутна поновна појава антисемитизма у Босни и Херцеговини:

Чак је и сарајевском медијском естаблишменту постало готово немогуће да игнорише пораст антисемитизма у друштву босанских муслимана. На примјер, 26. октобра 2023. године, након што је церемонија обиљежавања годишњице Кристалне ноћи у Сарајеву морала бити отказана из безбједносних разлога, сарајевски *Дневни аваз* објавио је чланак у чијем наслову се тврди следеће: „Сарајевски Јевреји у страху: незапамћен ниво антисемитизма присутан у Босни и Херцеговини”.³⁰

Лијево: Беч, април 2015: Фудбалски навијачи из БиХ са заставом „Армије Босне и Херцеговине“ узвикују „Убиј, убиј, убиј Јевреје“ (видео доступан на [Sport.ba - Bosanci i Palestinci - YouTube](https://www.youtube.com/watch?v=...)); десно, стадион у Тузли, август 2014: локални навијачи са „измијењеном” израелском заставом (извор: [Saff.ba](https://www.saff.ba/));

Чак и прије избијања рата између Хамаса и Израела у октобру 2023. године у Сарајеву су редовно биљежени докази видљивог повећања готово ноншалантног антисемитизма. У посљедњих неколико година, школе и улице у Сарајеву преименоване су у „у част“ исламистичких фашистичких колаборациониста из Другог свјетског рата, као што су већ поменути Хусеин Ђозо и Мустафа Бусулачић.³¹ У јануару 2023. године, вандали су нацртали кукасти крст на амблему Израелске привредне коморе у Сарајеву. У својој осуди инцидента, предсједник организације Амир Грос Камири објавио је саопштење у

²⁹ Интервју са Куленовићем налази се на усташкој интернет страници *Домољуб*, на адреси <http://domoljub.jimdo.com/naslovnica/d%C5%BEaferbeg-kulenovi%C4%87/>, страница посјећена 19. новембра 2015. у 14.35 EST.

³⁰ Видјети Дејла Рахмановић, „Сарајевски Јевреји у страху: незапамћен ниво антисемитизма присутан у БиХ”, *Дневни аваз*, 26. октобар 2023, на страници: [Сарајевски Јевреји у страху: Незапамћен ниво антисемитизма присутан у БиХ | Аваз](https://www.dnevni-avaz.ba/...), страница посјећена 26. октобра 2023. у 11.41 EST.

³¹ Видјети, на примјер, Саша Рукавина, „Улица Хусеина еф. Ђозе”, *Ослобођење* (Сарајево), 16. фебруар 2021, на страници: [Дани - Улица Хусеина еф. Ђозе \(oslobodjenje.ba\)](https://www.oslobodjenje.ba/...), страница посјећена 27. октобра 2023. у 11.36 EST;

ком је рекао да су „недавни злочин из мржње и слике нацистичких симбола преко заставе јеврејске државе дубоко забрињавајући и представљају упозорење...”³²

У мају 2023. године, на екскурзији једне основне школе током које је организован обилазак хришћанских, јеврејских и муслиманских богомоља у сарајевском Старом граду, један број ученика није ушао у јеврејску синагогу јер су им то родитељи забранили.³³

У јуну 2023. године, отказан је покушај обиљежавања Дана државности Израела у Сарајеву. Организатори манифестације, Израелска привредна комора у БиХ и нерезидентна израелска амбасадорка у БиХ Галит Пелег, отказали су догађај након што је градоначелница Сарајева Бењамина Карић одбила да сарајевска Вијећница буде освијетљена бојама израелске заставе, јер, како је рекла, није хтјела да „вријећа осјећаје грађана Сарајева“.³⁴

Хамасов напад на Израел 7. октобра 2023. године покренуо је нови талас антисемитизма у дијеловима Босне и Херцеговине који су насељени муслиманима. Сарајевски званичници пажљиво су одмјеравали своје реаговање на актуелну кризу, трудећи се да не критикују Хамас, него Израел. На примјер, градоначелница Сарајева Карић, увијек опрезна да не увриједи муслимански сензибилитет у граду, јавно је осудила чињеницу да је „лицемјерно осуђивати само напад Хамаса на Израел, а не осудити све што се дешавало прије тога“.³⁵

Реагујући на њене двосмисленостим и замагљивања, израелска амбасадорка Пелег је на платформи Х Карићки поставила питање: „Ако подржавате Палестинце, зашто не осудите Хамас?“³⁶

Директнији примјер антиизраелског жара који је евидентан у Сарајеву био је коментар Златана Бегића, колеге Жељка Комшића („хрватског“ члана Предсједништва БиХ који је 95% гласова добио од муслимана). У објави на платформи Бегић је написао: „Пред лицем читавог свијета терористичка израелска власт проводи геноцид над народом Палестине. САД, Велика Британија, Француска, Њемачка и други, да ли сте свјесни да сте криви једнако као и Израел?“³⁷

Међутим, чак и њега надмашио је сам Комшић, који је имао у јавности и дипломатији готово незамисливу размјену ставова са израелским амбасадором Пелеговым. Након што је Комшић у интервјуу рекао да се напад Хамаса на Израел мора посматрати „у контексту“, Пелегова му одговорила питањем: „У ком контексту, господине Комшићу? У контексту ИСИЛ-а? У контексту Аушвица? Који контекст даје легитимитет мучењу мале дјеце? Да отимају баке? Да убијају бебе у њиховом кревету?“

³² Видјети <https://www.dnevnik.ba/vijesti/kabiri-pozvao-gradonacelnicu-karic-da-osudi-nasilni-cin-antisemitizma-u-sarajevu-2649844>, *Dnevnik.ba*, 5. јануар 2023.

³³ Видјети [Roditelji školarcima zabranili da uđu u sarajevsku sinagogu - Radiosarajevo.ba](https://www.radiosarajevo.ba/2023/05/31/roditelji-skolarcima-zabranili-da-udu-u-sarajevsku-sinagogu/), 31. мај 2023.

³⁴ Видјети [Was Mayor Karić scared of the Star of David at the Sarajevo City Hall? | Dnevnik.ba](https://www.dnevnik.ba/2023/06/26/was-mayor-karic-scared-of-the-star-of-david-at-the-sarajevo-city-hall/), 26. јуни 2023.

³⁵ Видјети [Israel-Hamas war challenges Bosnia-Herzegovina's stability – EURACTIV.com](https://www.euractiv.com/news/israel-hamas-war-challenges-bosnia-herzegovina-stability/)

³⁶ Видјети [bne IntelliNews - Top Bosnian politicians row with Israeli ambassador after pro-Palestine protests](https://www.bne-intellinews.com/top-bosnian-politicians-row-with-israeli-ambassador-after-pro-palestine-protests/), 23. октобар 2023.

³⁷ Видјети Беговићев твит који је пренио *Dnevnik.ba*, [Džihadisti Hamasa dobijaju sve glasniju podršku u BiH | Dnevnik.ba](https://www.dnevnik.ba/2023/10/18/dzhihadisti-hamasa-dobijaju-sve-glasniju-podrsku-u-bih/), 18. октобар 2023.

На то је Комшић одговорио са чак и њему несвојственом жестином. Комшић је израелској амбасадорки одговорио тако што ју је назвао „злонамјерном, изманипулираном лажљивом будалом”.³⁸

Нападу на израелску амбасадорку придружио се и Ријад Ахметовић, предсједник Форума младих Круга 99, најистакнутије сарајевске интелектуалне организације. У оштром нападу на Пелегову, Ахметовић је рекао: „Нећемо осудити Хамас јер сте ви терористи! ... Израел је творевина заснована на окупацији и геноциду и због тога осуђујемо вас”.³⁹

Треба нагласити да увредљиви и понижавајући карактер реакција ових сарајевских политичара и израелске амбасадорке није случајан. Намјерно су усмјерена тако да побуде латентна антисемитска осјећања многих њихових бирача.

Антиизраелске демонстрације у Сарајеву, октобар 2023 (извор: [Текбири и антисемитизам у Сарајеву: Бењамина Карић је постала огroman проблем за Тројку | Dnevnik.ba](#))

³⁸ [Skandalozno: Комшић назвао израелску велепосланицу 'изманипулираном будалом' | Dnevnik.ba](#)

³⁹ Видјети [Предсједник Форума младих Круга 99: Које да се правдамо? Нећемо осудити Хамас](#) | [Dnevnik.ba](#), 31. октобар 2023, у 13.25 EST. Такође видјети Ахметовићев говор на адреси: [У ПАЛЕСТИНИ НЕЋЕ БИТИ МИРА БЕЗ ОТПОРА - РИЈАД АХМЕТОВИЋ - YouTube](#)

Међутим, до можда најупечатљивијег излива антиизраелског и антисемитског расположења у Босни и Херцеговини посљедњих мјесеци дошло је на демонстрацијама подршке Хамасу / Палестини у Сарајеву 22. октобра 2023. године, на којима је било окупљено неколико хиљада људи. Присутни су махали заставама ИСИЛ-а, Палестине и такозване „Армије Босне и Херцеговине“, а бројни транспаренти антисемитског садржаја били су видљиви у маси (видјети фотографије).

Сарајево, 22. октобар 2023: заставе „Армије Босне и Херцеговине“, ИСИЛ-а и Палестине. (извор: [Текбири и антисемитизам у Сарајеву: Беѓамина Карић је постала огроман проблем за Тројку | Dnevnik.ba](#))

Сарајево, 22. октобар 2023: Ријад Ахметовић, председник Форума младих Круга 99:
„Израел је творевина заснована на окупацији и геноциду”.

Важно је напоменути да тренутни пораст антисемитског расположења и дјеловања у Босни и Херцеговини преовладава само у дијеловима државе који су насељени муслиманима. На хрватским и српским просторима влада битно другачија атмосфера. У Републици Српској, на примјер, током протеклих петнаест година политички лидери улажу здружене напоре на развијању веза са Израелом и подржавају израелске интересе на међународним форумима. *Jerusalem Post*, је, на примјер, описао Републику Српску као „најбољег пријатеља Израела у Европи“.⁴⁰ Током обиљежавања „Дана Израела“ у Бањалуци, амбасадор Израела у БиХ Дејвид Коен захвалио се председнику Републике Српске Милораду Додику ријечима: „Господине председниче, Држава Израел Вам је захвална на Вашем личном доприносу да БиХ никада не гласа против Израела у УН нити на било ком другом међународном форуму“.⁴¹ Године 2014, у Бања Луци је отворен Јеврејски културни центар, за који је Радио Слободна Европа рекао да је први центар те врсте који је отворен на Балкану након Другог свјетског рата.⁴²

Закључак

Хронична нестабилност власти у Босни и Херцеговини и међунационална непријатељства неизбежно ће довести до тога да ће међународни проблеми – посебно

⁴⁰ Видјети Michael Freund, “Israel’s Best Friend in Europe,” *The Jerusalem Post*, 3. мај 2014, на адреси: <http://www.jpost.com/Opinion/Op-Ed-Contributors/Fundamentally-Freund-Israels-best-friend-in-Europe-351233>, страница посјећена 24. октобра 2014. у 10.10 EST.

⁴¹ Видјети „Cohen: Хвала Додику што БиХ никад није гласала против Израела”, *Дневни аваз* (Сарајево), 7. октобар 2013, на адреси: <http://www.avaz.ba/vijesti/iz-minute-u-minutu/cohen-hvala-dodiku-sto-bih-nikad-nije-glasala-protiv-izraela>, страница посјећена 28. јануара 2014. у 23.55 EST.

⁴² Видјети Милорад Милојевић, [Бањалука добила Јеврејски културни центар \(slobodnaevropa.org\)](http://www.slobodnaevropa.org), 4. септембар 2014, страница посјећена 26. октобра 2023. у 12:04 EST.

они који се дотичу муслиманског свијета – повећати тензије унутар државе. Штавише, као што је видљиво у овом случају, ове тензије се данас манифестују у повећању нивоа антисемитизма у јавности. Ову ситуацију још опаснијом чини чињеница да су муслиманима насељени дијелови Босне и Херцеговине и даље дом бројним спавачким ћелијама Ал-каиде и ИСИЛ-а које би се могле активирати ако и када стигне наређење (треба имати на уму да је Босна и Херцеговина дала више добровољаца у ИСИЛ по глави становника од било које земље у Европи).⁴³ Према ситуацији из октобра 2023. године, извјештаји италијанских обавјештајних служби говоре да у Босни и Херцеговини дјелује скоро двадесет исламистичких терористичких група.⁴⁴

Иако се чини да је безбједносна ситуација стабилна у дијеловима државе који су насељени Хрватима и Србима, нажалост, већина сарајевских политичких институција и медијских кућа није спремна да се суочи са овим проблемом, него радије повлађује латентним антисемитским струјама у друштву БиХ. Када се сагледа ова реалност, актуелни рат између Хамаса и Израела повећаће још један раскол у друштву БиХ и створити овој земљи нову димензију дипломатских и безбједносних проблема.

⁴³ Процјене др Thomas-a Hegghammer-a, the Norwegian Defense Research Establishment, како преноси Frank Gardner, "Europe Could Feel the Backlash from Jihadist Conflicts," на адреси: <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-25155188>, страница посјећена 2. децембра 2013. у 10.19 EST

⁴⁴ Видјети Francesco Musacchio, [Allarme attentati, informativa degli 007: il pericolo Jihad arriva dai Balcani – Il Tempo](#), 21. октобар 2023.

THE GAZA CRISIS AND THE RE-EMERGENCE OF BOSNIAN ANTISEMITISM

October 31, 2023

Summary: *The Sarajevo political and media establishments have traditionally tried to conceal the latent undercurrent of antisemitism historically present in Bosnian Muslim society. Hamas' attack on Israel and the subsequent violence in Gaza has made that effort more difficult as spontaneous public outpourings of anti-Israel and antisemitic sentiment have become impossible to cover up. Moreover, the crisis in the Middle-East has also exposed yet another political, diplomatic, and societal fault line in Bosnian society.*

Historical Context:

During the Holocaust, over ninety percent of Bosnia & Herzegovina's Jewish community was destroyed. The entrance of Nazi troops into Sarajevo was greeted with enthusiasm by Sarajevo's Muslim and Croat communities, and as the "Final Solution" began to be implemented in Bosnia "many of Sarajevo's ruling elite looked the other way as the Jews were dragged out of the city."⁴⁵ By August 1942 Sarajevo's Jewish community had essentially disappeared, and the city's Sephardic and Ashkenazic synagogues had either been destroyed or damaged beyond repair.⁴⁶

Most of Bosnia's Muslim elite enthusiastically joined Ante Pavelić's quisling "Independent State of Croatia" (local acronym: NDH). For instance, the leading Bosnian Muslim political leader at the time, Džafer Kulenović, became "deputy-fuhrer" of the NDH. The head of the Muslim religious community in Bosnia & Herzegovina at the outbreak of World War II, Fehim Spaho, was also strongly pro-Ustaša, and numerous other leading Bosnian Muslim political, religious, intellectual, and business leaders joined Hitler's effort to impose the "new world order" in the Balkans.⁴⁷

A remarkable fact about the anti-fascist resistance movement in Bosnia & Herzegovina during World War II is that the Bosnian Muslims played almost no role in it. At the beginning of 1942, the commander of the Yugoslav Partisans, Josip Broz Tito, claimed that over 95% of the Partisan army was composed of Serbs.⁴⁸ In May-June 1943, during the epic Battle of Sutjeska fought on the borders between Bosnia, Herzegovina, and Montenegro, of 22,148 Partisan troops, 11,851 were Serbs and 5,220 were Croats. Muslims accounted for only 866 (i.e., less than four percent of the Partisan army). Even as late as May 1944, Tito would publicly note that Muslims accounted for only 2.5% of the Partisan army, despite the fact that

⁴⁵ See Emily Greble, *Sarajevo, 1941-45: Muslims, Christians and Jews in Hitler's Europe* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2011), 112.

⁴⁶ According to Harriet Pass Freidenreich; see *The Jews of Yugoslavia* (Philadelphia, PA: The Jewish Publication Society of America, 1979), 191-96.

⁴⁷ See, for instance, David Motadel, *Islam and Nazi Germany's War* (Cambridge, MA: Belknap/Harvard University Press, 2014), especially Chapter 5; and Jozo Tomasevic, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and Collaboration* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2001), 490-491.

⁴⁸ According to Adil Zulfikarpasic; see "Put u Focu," available at: <https://akos.ba/adil-zulfikarpasic-put-u-focu/>, accessed on 26 August 2020 at 10:40am EST.

Bosnia & Herzegovina was the epicenter of the Partisan movement.⁴⁹ As one academic specialist on the period noted, “in most areas the Moslems were to be found in the ranks of the Ustaši or in the service of the occupation garrisons.”⁵⁰

Instead of joining the anti-fascist resistance in occupied Yugoslavia, many Bosnian Muslims preferred to join the Nazis. In 1943, Adolf Hitler and Heinrich Himmler authorized the formation of the first non-Aryan SS unit, the so-called “Handzar Division” composed of over 17,000 Bosnian Muslim volunteers.

In November 1942, the pro-Nazi Bosnian Muslim elite (including the then-mayor of Sarajevo, Mustafa Softic) composed a so-called *Memorandum of the ‘National Committee’ of 1 November 1942 to His Excellency Adolf Hitler, the Führer of the German People*, which asked Hitler to make Bosnia a separate unit within the Third Reich under the direct control of Hitler’s personally appointed administration.⁵¹ The *Memorandum*, which was addressed to “Our Führer!”, called for the forced expulsion and resettlement of Croats and Serbs from territories claimed to be Muslim. The authors would go on to claim that

No one, not a single ethnic group, not a single tribe, and similarly not a single people in all of Europe has with more commitment understood Your gigantic project for establishing a new order in Europe, as the Bosnians, the Muslims of Bosnia. We felt in the principles of national-socialism, Your movement, that it is the only one which brings justice, order, and peace to Europe, which is poisoned and destroyed by democratizam.⁵²

Remarkably, the *Memorandum* goes on to complain that leading Ustaša officials in Sarajevo were undermining Hitler’s directives by allowing members of Sarajevo’s Jewish community to convert to Catholicism. According to the *Memorandum*, these officials had “subverted Your intentions and regulations regarding the Jewish question and immediately began to accept numerous Jews in Bosnia into the Catholic Church, especially in Sarajevo where there are very many of them and very many rich ones. ***By so doing he tried to protect them from that which, after victory and after conquering this land, it had to come to.***”⁵³

In a similar vein, the chief imam of the Handžar Division, Husein ef. Đozo (whom one scholar has called “the most influential Islamic thinker in Bosnia until his death in 1982”⁵⁴) expressed his allegiance to the Third Reich in a letter to Heinrich Himmler, telling the Reichsführer “We are prepared to lay down our lives in the struggle for the great leader Adolf Hitler and the New Europe.”⁵⁵ In an article Đozo penned entitled “The Tasks of the SS Man,”

⁴⁹ As cited by Sabrina Ramet; see *The Three Yugoslavias: State-Building and Legitimation, 1918-2005* (Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press, 2006), 153. In his study of the Yugoslav resistance Matteo Milazzo similarly concluded that “the Partisans . . . were an overwhelmingly Serb movement until well into 1943.” See Milazzo, *The Chetnik Movement & the Yugoslav Resistance* (Baltimore, MD: John Hopkins University Press, 1975), 186.

⁵⁰ See Paul J. Shoup, *Communism and the Yugoslav National Question* (New York: Columbia University Press, 1968), 68.

⁵¹ For the full text of the “Memorandum,” see Redžić, *Muslimansko autonomaštvo i 13. SS divizija* (Sarajevo: Svjetlost, 1987), 71-79.

⁵² As cited by Adisa Busuladžić, “Moja porodica i historijski revizionizam Marka Attila Hoare,” *Prometej.ba*, 1 August 2019, at [Prometej](http://www.prometej.ba), accessed on 28 May 2021 at 10:52am EST.

⁵³ Busuladžić, “Moja porodica i historijski revizionizam Marka Attila Hoare,” op. cit. Emphasis added.

⁵⁴ See Armina Omerika, “The Role of Islam in the Academic Discourses on the National Identity of Muslims in Bosnia and Herzegovina, 1950-1980,” *Islam and Muslim Societies* 2 (2006), 365.

⁵⁵ See “Osnovna škola u Goraždu nosi ime po nacističkom SS oficiru,” *Slobodna Bosna* (Sarajevo), 22 October 2013, at <http://www.slobodna->

he wrote “under the name of democracy, Jews and Freemasons played key roles in [European] political and spiritual life ... It will not be easy to liberate Europe from these enemies, but the SS man ... shall build a better future for Europe.”⁵⁶

Another leading pro-fascist Bosnian Muslim intellectual during World War II was Mustafa Busuladžić, the president of the “Young Muslims,” a group of Islamist extremists amongst whose adherents was the young Alija Izetbegović. In one of Busuladžić’s texts he lamented the fact that “People among us fought against the Jews and their speculations, against their deception and exploitation. They disappeared from the *čaršijas* (market places), but in the *čaršija* remained the Jewish spirit of speculation, defection, price-bribing, and loyalty to the extent that the corruption of certain merchants, regardless of religion, overshadows the work of the missing Jews.”

Remarkably, in 21st century Europe both Đozo and Busuladžić have schools and streets named in their honor in Sarajevo.⁵⁷

Despite this historical background, recent revisionist accounts have tried to portray Bosnian Muslim elites during World War II as courageously opposing Nazi and Ustaša policy in Bosnia & Herzegovina.⁵⁸ This effort, however, is based on disingenuous readings of so-called “Muslim Resolutions” composed by various Muslim elites in different cities across Bosnia in 1941. Thus, whereas one account claims that the Resolutions were “an early manifestation of Muslim opposition to the Ustaša regime,”⁵⁹ contemporaneous media accounts of the meetings present a different story. For instance, the meeting at which the El Hidaje (an association of Muslim clerics) issued a “Resolution” in Sarajevo in August 1941 began with a declaration of loyalty to Ante Pavelić and the NDH; thus,

“We have the honor to greet you as Leader of our young and dear Independent State of Croatia, which in every direction has complete understanding for the needs of our Islamic religious community. We express our gratitude and loyalty and remain, For the Homeland Ready!”⁶⁰

“For the Homeland Ready!” was the Croatian fascist equivalent of “Sieg Heil.” Today it is used by neo-fascists and is considered an incitement to hatred.

Far from being a “manifestation of Muslim opposition to the Ustaša regime” the El Hidaje Resolution actually wanted to make the NDH bigger by urging the Ustaša authorities to incorporate the Sandžak of Novi Pazar into its borders. Moreover, the El Hidaje Resolution had not a word to say about the persecution of Serbs, Jews and Roma in the NDH; on the contrary, while calling for equality between Catholicism and Islam in the NDH, the El Hidaje Resolution made no mention of the rights of the Orthodox, Jewish, or Protestant communities in Bosnia.

bosna.ba/vijest/10985/dio_roditelja_ogorchen_osnovna_skola_u_gorazdu_nosi_ime_po_nacistichkom_ss_oficiru_photo.html, accessed on 23 October 2013 at 9:40am EST.

⁵⁶ As quoted by George Lepre, *Himmler’s Bosnian Division: The Waffen SS Handschar Division, 1943-1945* (Atglen, PA: Schiffer Publishing, 1997), 79.

⁵⁷ See “Israel Protests Naming of School After Nazi Collaborator,” *The Times of Israel*, 8 November 2017, at [Israel protests Bosnian school named for Muslim Nazi collaborator - The Times of Israel](https://www.timesofisrael.com/israel-protests-bosnian-school-named-for-muslim-nazi-collaborator/), accessed on 27 October 2023 at 11:18am EST.

⁵⁸ See, for example, *The Muslim Resolutions: Bosniak Responses to World War Two Atrocities in Bosnia and Herzegovina*, Hikmet Karčić, Ferid Dautović and Ermin Sinanović, eds. (Sarajevo/Virginia: Center for Islam in the Contemporary World/Institute for Islamic Tradition of Bosniaks, 2021).

⁵⁹ *Ibid.*, 147.

⁶⁰ See Tarik Haveric, “Muslimanski Rezolucionari,” at [Muslimanski rezolucionari – Tarik Haveric \(tarikhaveric.com\)](http://tarikhaveric.com)

The other “Muslim Resolutions” were also contradictory in many other ways; for instance, amongst the signatories of the Sarajevo Resolution were none other than the afore-mentioned SS officer/imam Husein Đozo and Sarajevo mayor Mustafa Softić, one of the authors of the above-mentioned *Memorandum* to Adolf Hitler. As one analysis of the “Sarajevo Resolution” noted,

„ ... it cannot be overlooked that most of the signers had supported the German and Ustaša agenda in the preceding months. Though they now preached against religious intolerance, twelve of the men had also signed the antisemitic petition to “Stop the Jews” in March 1941 . . . Most of the politicians held posts in the NDH courts or bureaucracy ... many had benefited from the [Ustaša] regime’s discriminatory program, particularly the expropriation of property. And only a handful had criticized, let alone protested, the discrimination and deportation of Jews.”⁶¹

Other “Resolutions” could similarly hardly be seen as “acts of resistance.” The “Prijeedor Resolution” was mainly a litany of complaints about the fact that the NDH authorities in that city were not hiring enough Muslims. The “Zenica Resolution” protested against the fact that Muslim Roma were being persecuted by the NDH regime; it did not protest the persecution of non-Muslim Roma. In the seven “Resolutions” allegedly protesting the persecution of Serbs and Jews, the latter are only mentioned in one (the Banja Luka Resolution), and only in the context that their confiscated property has been unfairly distributed to people “who have no particular achievements for the NDH.”

After 1945 the communist victory in Yugoslavia drove this antisemitic undercurrent of Bosnian Muslim sentiment either underground or out of the country (many Bosnian Muslim fascist collaborators, for example, fled to Syria). Yet the emergence of Alija Izetbegović’s Islamist movement in the early 1990s allowed this undercurrent of Bosnian Muslim sentiment to again become visible in Bosnian society and politics.

Bosnian Antisemitism After Izetbegović’s Islamist Revival:

After Alija Izetbegović’s Islamist political movement came to power in Bosnia & Herzegovina it was inevitable that the latent currents of antisemitism in Bosnian society would re-emerge. From the 1990s on, antisemitic attacks propagated by extremist Muslim clerics and similarly extremists media personalities would become increasingly frequent and visible.

In the post-1995 period, Sarajevo’s King Fahd mosque, once described as “a beehive of Al Qaeda activity,”⁶² became the epicenter of the Bosnian Islamist extremist movement. A German journalist visiting the mosque reported on a *hutba* (sermon) conducted by the main imam of the mosque, one of Izetbegović’s wartime commanders, Nezim Halilović-Muderis:

The obliteration of Israel is heralded in a torrent of words. "Zionist terrorists," the imam thunders from the glass-enclosed pulpit at the end of the mosque. "Animals in human form" have transformed the Gaza Strip into a "concentration camp," and this

⁶¹ See Greble, *Sarajevo, 1941-1945: Muslims, Christians and Jews in Hitler’s Europe*, op. cit., 126-127.

⁶² As noted by the PBS *Frontline* documentary “Son of Al Qaeda,” at <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/khadr/family/cron.html>, accessed on 15 January 2015 at 10:02am EST.

marks "the beginning of the end" for the Jewish pseudo-state. Over 4,000 faithful are listening to the religious service in the King Fahd Mosque, named after the late Saudi Arabian monarch King Fahd Bin Abd al-Asis Al Saud. The women sit separately, screened off in the left wing of the building. It is the day of the Khutbah, the great Friday sermon, and the city where the imam has predicted Israel's demise lies some 2,000 kilometers (1,240 miles) northwest of Gaza. It is a city in the heart of Europe: Sarajevo.⁶³

Halilović-Muderis' antisemitic diatribes were not uncommon amongst Bosnian Muslim clergy at the time. In a similar vein, Muharem Štulanović, the dean of the Faculty of Islamic Pedagogy in Bihać, promoted the following views:

„There are three foreign-political factors that play a role in creating BiH - America, the Jews, and the Shiites. As far as the Americans are concerned, everything is known. It is one of the main enemies of Muslims and Islam in the world. Furthermore, the Jews are the enemies of Islam, and enemy number one at that. And Judgment Day will not come, that is faithfully in the Hadis and it is true, without the Muslims completely winning. Judgment Day will not come, the conclusion of this world, until the Muslims begin a total battle against the Jews, and in that battle the Jews will be so defeated that they will hide behind every tree and behind every rock. And every tree and every rock will say, “Oh, Muslim, Servant of God, here is a Jew, he has hidden behind me, come and kill him.”⁶⁴

Perhaps the most vociferous antisemitic outlet in Bosnia & Herzegovina in the postwar period was the periodical *Saff*, published by former members of the Bosnian Al Qaeda unit, the El-Mujahedin Brigade, which was a component of the Bosnian Muslim Army. Throughout the post-Dayton period, *Saff* ran articles claiming that “Fascism = Pederasty,”⁶⁵ “Pederasty = Terrorism,”⁶⁶ and “Pederasts are the Fathers of Pedophiles.”⁶⁷

Typical of the views and argumentation one could find in *Saff* is the following:

„For Americans, pederasts are important, not Muslims, because no one is allowed to beat pederasts, but America itself beats Muslims . . . the Nazis, the Zionists, and the pederasts are genuine masters at making themselves out to be victims [even when] no one is bothering them. That is how Hitler burned the Reichstag and blamed the Jews.

⁶³ See Mayr, “The Prophet’s Fifth Column: Islamists Gain Ground in Sarajevo,” *Der Spiegel* (Hamburg), 25 February 2009. It should be pointed out that Halilović-Muderis is not a fringe, isolated extremist. On the official website of the Islamic Community of Bosnia & Herzegovina, www.rijaset.ba, a webpage lists *hutbe* (sermons) by various Islamic clerics in the country. Halilović-Muderis has pride of place as the first-listed imam, despite the fact that his name is out of alphabetical order. See http://www.rijaset.ba/index.php?option=com_content&view=categories&id=11&Itemid=602, accessed on 29 November 2014 at 11:05am EST.

⁶⁴ See Štulanović’s comments as quoted in “Islamska Zajednica je sve osim Rijaset,” *BH Dani* 647 (Sarajevo), 6 November 2009, at <https://www.bhdani.ba/portal/clanak/647/arhiva/islamska-zajednica-je-sve-osim-rijaset->, accessed on 7 November 2016 at 10:32pm EST

⁶⁵ See Fatmir Alispahić, “The Spectre of Pederasty . . .” *Saff* (Zenica), 16 June 2012, at http://www.Saff.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=2365:bauk-pederluka-kruj&catid=49:kolumna&Itemid=82, accessed on 26 June 2012 at 10:42am EST.

⁶⁶ Fatmir Alispahić, “Sarajevski Pederistan,” *Saff* (Zenica), 15 February 2014, at <http://saff.ba/sarajevski-pederistan/#.VEkPNVeOqSo>, accessed on 24 October 2014 at 10:24am EST.

⁶⁷ Fatmir Alispahić, “Pederi su očevi pedofila,” in his collected volume, *40 izabranih kolumni iz Saffa 2003-2013* (Tuzla: Batva, 2013), 85-89.

That is how the Jews prepared 9/11 and blamed the Muslims. That is how pederasts often beat themselves and then blame others . . . Let us not forget that pederasty is a totalitarian ideology, ready to engage in manipulations, corruption, lies and violence, and thus prepared to engage in terrorism as a form of struggle to impose its view on the world.⁶⁸

Editors at *Saff* frequently refer to the “terrorist state of Israel”⁶⁹ and promote numerous forms of Holocaust denial. One of *Saff*’s most prominent writers, Fatmir Alispahić, has decried the fact that in Bosnia one cannot obtain alleged “Western studies” in which readers could learn that in postwar Europe no significant amounts of ashes were found, whereas “six million Jews would have produced at least one hill of dross.” Alispahić also argues that in these studies it is shown that at most 300,000 Jews died during World War II, mostly of typhus. Alispahić goes on to argue that “Jews ... through the media industry of the Holocaust, especially film, are deceiving the world about their suffering, so that they can deny Zionist imperialism and crimes.”⁷⁰

The editors at *Saff* also frequently try to make connections between Zionism and the gay rights movement. The above-mentioned Alispahić, for instance, once penned an article entitled “Pederasty - A War Against God and Man,” in which he asked “are we talking about a conspiracy to reduce the population of the planet, or a Zionist project which aims for the global destruction of the culture of the family, so that Jewish families would survive as the foundation for new world rulers?”⁷¹

These views are not the rantings of isolated madmen in Bosnian Muslim society, they appear to have widespread acceptance. In 2004, an organization known as the “Congress of North American Bosniacs” named Fatmir Alispahić their “Person of the Year.”⁷² Alispahić also serves as a council member of an “International Expert Team” for a so-called “Institute for Research of Genocide, Canada.”⁷³ It is worth noting that one of the co-founders of the “Congress of North American Bosniacs” is a man named Jeff Kulenović, the grandson of Džafer Kulenović, the aforementioned deputy-führer of the “Independent State of Croatia” in which hundreds of thousands of Serbs, Jews and Roma were exterminated. Indicative of the political and historical outlook of the individuals promoting this cause, in an interview for the neo-fascist website *Domoljub*, the younger Kulenović claimed that he would do exactly as his grandfather had done.⁷⁴

⁶⁸ Alispahić, “Sarajevski Pederistan,” op. cit.

⁶⁹ See, for instance, Abdusamed Nasuf Bušatlić, “Sveopći rat protiv Muslimana i Islama,” *Saff* (Zenica), 13 May 2013, at <http://www.Saff.ba/kolumne/6-hoce-li-21-stoljece-biti-obiljezeno-stradanjem-ili-pobjedom-Muslimana>, accessed on 27 October 2013 at 9:52am EST.

⁷⁰ See Alispahić’s essay, “Marketing Tragedije,” in *40 izabranih kolumni iz Saffa 2003-2013*, op. cit. 25-28.

⁷¹ See Alispahić’s essay entitled “Pederizam: Rat protiv Boga i Čovjeka,” 30 July 2011, at <http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=42958>, accessed on 21 March 2016 at 4:18pm EST.

⁷² Kulenović’s interview can be found on the Ustaša website *Domoljub*, at <http://domoljub.jimdo.com/naslovnica/d%C5%BEaferbeg-kulenovi%C4%87/>, accessed on 19 November 2015, at 2:35pm EST.

⁷³ See the list of International Expert Team Council Members for the Institute for Research of Genocide, Canada, available at http://instituteforgenocide.org/?page_id=74. Accessed on 15 May 2016 at 4:21pm EST.

⁷⁴ Kulenović’s interview can be found on the Ustaša website *Domoljub*, at <http://domoljub.jimdo.com/naslovnica/d%C5%BEaferbeg-kulenovi%C4%87/>, accessed on 19 November 2015, at 2:35pm EST.

The Current Re-Emergence of Antisemitism in Bosnia & Herzegovina:

Even for the Sarajevo media establishment it has become almost impossible to ignore the rise of antisemitism in Bosnian Muslim society. On October 26, 2023, for instance, after a ceremony to commemorate the anniversary of Kristallnacht in Sarajevo had to be cancelled due to security concerns, the Sarajevo daily *Dnevni Avaz* ran an article with a headline claiming “Sarajevo Jews in Fear: An Unheard of Level of Anti-Semitism is Present in Bosnia & Herzegovina.”⁷⁵

Left: Vienna, April 2015: Bosnian soccer fans with the flag of the “Army of Bosnia & Herzegovina” chanting “Kill, Kill, Kill the Jews” (video available at [Sport.ba - Bosanci i Palestinci - YouTube](https://www.sport.ba)); right, Tuzla Stadium, August 2014: local fans with a “modified” Israeli flag (source: [Saff.ba](https://www.saff.ba));

Even before the outbreak of war between Hamas and Israel in October 2023 there had been a visible increase in the almost casual antisemitism regularly on evidence in Sarajevo. Over the past few years, schools and streets in Sarajevo have been renamed “in honor” of World War II-era Islamist fascist collaborators such as the afore-mentioned Husein Đozo and Mustafa Busuladžić.⁷⁶ In January 2023, vandals drew a swastika on the sign of the Israeli Chamber of Commerce in Sarajevo. In his condemnation of the incident, the president of the organization, Amir Gross Kamiri, issued a statement in which he said “the recent hate crime and the pictures of Nazi symbols sprayed over the flag of the Jewish state are deeply troubling and represent a warning sign ...”⁷⁷

In May 2023, during an elementary school excursion to visit Christian, Jewish, and Muslim houses of worship in Sarajevo’s Old City, a number of students did not go into the Jewish synagogue because their parents had forbidden them to enter it.⁷⁸

In June 2023, an attempt to commemorate Israel’s National Day in Sarajevo was cancelled. The organizers of the event, the Israeli Chamber of Commerce in B&H and the non-resident

⁷⁵ See Dejla Rahmanovic, “Sarajevski jevreji u strahu: nezapamćen nivo anti-semitizma prisutan u BiH,” *Dnevni Avaz*, 26 October 2023, at [Sarajevski Jevreji u strahu: Nezapamćen nivo antisemitizma prisutan u BiH | Avaz](https://www.dnevnik.ba/vijesti/kabiri-pozvao-gradonacelnicu-karic-da-osudi-nasilni-cin-antisemitizma-u-sarajevu-2649844), accessed on 26 October 2023 at 11:41am EST.

⁷⁶ See, for instance, Sasa Rukavina, “Ulica Huseina ef. Doze,” *Oslobodjenje* (Sarajevo), 16 February 2021, at [Dani - Ulica Huseina ef. Doze \(oslobodjenje.ba\)](https://www.oslobodjenje.ba/dani-ulica-huseina-ef-doze), accessed on 27 October 2023 at 11:36am EST;

⁷⁷ See <https://www.dnevnik.ba/vijesti/kabiri-pozvao-gradonacelnicu-karic-da-osudi-nasilni-cin-antisemitizma-u-sarajevu-2649844>, *Dnevnik.ba*, 5 January 2023.

⁷⁸ See [Roditelji školarcima zabranili da uđu u sarajevsku sinagogu - Radiosarajevo.ba](https://www.radiosarajevo.ba), 31 May 2023.

Israeli ambassador to B&H, Galit Peleg cancelled the event after Sarajevo Mayor Benjamina Karić refused to allow for the Sarajevo Town Hall to be illuminated in the colors of the Israeli flag, because, as Karić put it, she did not want to “offend the feelings of the citizens of Sarajevo.”⁷⁹

Hamas’ attack on Israel on October 7, 2023 has unleashed a new wave of antisemitism in Muslim-populated parts of Bosnia & Herzegovina. Sarajevo officials have carefully calibrated their responses to the current crisis, going out of their way not to criticize Hamas while focusing their criticisms on Israel. Sarajevo mayor Karić, for instance, always wary of offending Muslim sensibilities in the city, publicly decried the fact that “it is hypocritical to condemn only the Hamas attack on Israel without condemning everything that happened before and after.”⁸⁰

In the face of Karić’s equivocations and obfuscations, Israeli ambassador Peleg asked Karić on X “If you support Palestinians why don’t you condemn Hamas?”⁸¹

A more direct example of the anti-Israeli fervor evident in Sarajevo came in the form of a comment by a colleague of Željko Komšić (the “Croat” member of the Bosnian presidency who received 95% of his votes from Muslims), Zlatan Begić. In a posting on X, Begić wrote that “In the face of the whole world the terrorist Israeli government is carrying out a genocide against the people of Palestine. The USA, Great Britain, France, Germany, etc., are you conscious of the fact that you are as guilty as Israel?”⁸²

Even Begić, however, was outdone by Komšić himself, who had an almost unimaginable public and diplomatic exchange with Israeli ambassador Peleg. After Komšić said in an interview that the Hamas attack on Israel had to be seen “in context,” Peleg responded to Komšić by asking “In what context, Mr Komšić? In the context of ISIL? In the context of Auschwitz? In what context is it legitimate to torture small children? To kidnap grandmothers? To kill babies in their beds?”

To this, Komšić responded with a vehemence uncharacteristic even for him. In reply to the Israeli ambassador, Komšić called her an “ill-intentioned, manipulated, lying fool.”⁸³

Another figure who joined in attacking the Israeli ambassador was Rijad Ahmetović, the president of the Youth Forum of Circle 99, Sarajevo’s most prominent intellectual organization. In a sharply-worded attack on Peleg, Ahmetović claimed “We will not condemn Hamas because you are the terrorists! ... Israel is a creation founded on occupation and genocide and because of that we condemn you.”⁸⁴

⁷⁹ See [Was Mayor Karić scared of the Star of David at the Sarajevo City Hall? | Dnevnik.ba](#), 26 June 2023.

⁸⁰ See [Israel-Hamas war challenges Bosnia-Herzegovina’s stability – EURACTIV.com](#)

⁸¹ See [bne IntelliNews - Top Bosnian politicians row with Israeli ambassador after pro-Palestine protests](#), 23 October 2023.

⁸² See Begić’s tweet as covered by *Dnevnik.ba*, [Džihadisti Hamasa dobijaju sve glasniju podršku u BiH | Dnevnik.ba](#), 18 October 2023.

⁸³ [Skandalozno: Komšić nazvao izraelsku veleposlanicu ‘izmanipuliranom budalom’ | Dnevnik.ba](#)

⁸⁴ See [Predsjednik Foruma mladih Kruga 99: Kome da se pravdamo? Nećemo osuditi Hamas! | Dnevnik.ba](#), 31 October 2023, at 1:25pm EST. See also Ahmetović’s speech available at: [U PALESTINI NEĆE BITI MIRA BEZ OTPORA - RIJAD AHMETOVIĆ - YouTube](#)

It should be stressed that the insulting and demeaning nature of the exchanges between these Sarajevo politicians and the Israeli ambassador are not accidental. They are specifically intended to appeal to the latent antisemitic sentiments of many of their constituents.

Anti-Israel demonstration in Sarajevo, October 2023 (source: [Tekbiri i antisemitizam u Sarajevu: Benamina Karić je postala ogroman problem za Trojku | Dnevnik.ba](#))

Perhaps the most glaring outpouring of anti-Israel and antisemitic sentiment in Bosnia & Herzegovina in recent months, however, came at a demonstration in support of Hamas/Palestine in Sarajevo on 22 October 2023 which drew several thousand people. Attendees waved the flags of ISIS, Palestine and the so-called “Army of Bosnia & Herzegovina,” and numerous banners bearing antisemitic content were evident throughout the crowds (see photographs).

Sarajevo, 22 October 2023: the flags of the “Army of Bosnia & Herzegovina,” ISIS, and Palestine. (source: [Tekbiri i antisemitizam u Sarajevu: Benamina Karić je postala ogroman problem za Trojku | Dnevnik.ba](#))

*Sarajevo, October 22, 2023: Rijad Ahmetovic, president of the Youth Forum of Circle 99:
“Israel is a creation founded on occupation and genocide.”*

It is important to note that the current rise in antisemitic sentiment and activity in Bosnia & Herzegovina only predominates in Muslim-populated parts of the state. In Croat and Serb areas, a significantly different atmosphere prevails. In *Republika Srpska* (RS), for instance, over the past fifteen years political leaders have made a concerted effort to develop ties with Israel and to support Israeli interests in international fora. The *Jerusalem Post*, for instance, has described *Republika Srpska* as “Israel’s Best Friend in Europe.”⁸⁵ During the celebration of the “Day of Israel” in Banja Luka, the Israeli ambassador to Bosnia, H.E. David Cohen, expressed his thanks to RS President Milorad Dodik by saying “Mr. President, the State of Israel is grateful to you for your personal contribution to ensuring that Bosnia never votes against Israel at the UN or any other international forum,”⁸⁶ In 2014, a Jewish Cultural Center opened in Banja Luka, which *Radio Free Europe* noted was the first center of its kind opened in the Balkans since the end of World War II.⁸⁷

Conclusions:

⁸⁵ See Michael Freund, “Israel’s Best Friend in Europe,” *The Jerusalem Post*, 3 May 2014, at <http://www.jpost.com/Opinion/Op-Ed-Contributors/Fundamentally-Freund-Israels-best-friend-in-Europe-351233>, accessed on 24 October 2014 at 10:10am EST.

⁸⁶ See “Cohen: Hvala Dodiku što BiH nikad nije glasala protiv Izraela,” *Dnevni Avaz* (Sarajevo), 7 October 2013, at <http://www.avaz.ba/vijesti/iz-minute-u-minutu/cohen-hvala-dodiku-sto-bih-nikad-nije-glasala-protiv-izraela>, accessed on 28 January 2014 at 11:55pm EST.

⁸⁷ See Milorad Milojevic, [Banjaluka dobila Jevrejski kulturni centar \(slobodnaevropa.org\)](http://www.slobodnaevropa.org), 4 September 2014, accessed on 26 October 2023 at 12:04pm EST.

Bosnia & Herzegovina's chronic government instability and inter-ethnic hostility make it inevitable that international problems - especially those involving the Muslim world - will exacerbate tensions within the state. Moreover, as can be seen in the current instance these tensions are today manifested in increasing public levels of antisemitism. What makes this situation even more dangerous is the fact that Muslim-populated regions of Bosnia & Herzegovina remain home to numerous Al Qaeda and ISIS sleeper cells that could be activated if and when an order is given (it is worth bearing in mind that Bosnia & Herzegovina provided more ISIS volunteers per capita than any country in Europe).⁸⁸ As of October 2023, Italian intelligence reports suggest that up to twenty Islamist terror groups are operating in Bosnia & Herzegovina.⁸⁹

While the security situation appears stable in Croat- and Serb-populated parts of the state, unfortunately, most of the Sarajevo political and media establishments appear unwilling to confront this problem, preferring instead to pander to the latent antisemitic undercurrents in Bosnian society. Given these realities, the ongoing war between Hamas and Israel will exacerbate yet another cleavage in Bosnian society, and provide yet another layer of diplomatic and security problem for the country.

⁸⁸ Estimate according to Dr. Thomas Hegghammer of the Norwegian Defense Research Establishment, as cited by Frank Gardner, "Europe Could Feel the Backlash from Jihadist Conflicts," at <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-25155188>, accessed on 2 December 2013 at 10:19am EST

⁸⁹ See Francesco Musacchio, [Allarme attentati, informativa degli 007: il pericolo Jihad arriva dai Balcani – Il Tempo](#), 21 October 2023.